

των και εκτιμητων. Κατέγειναν μάλλον να τιμωρήσῃ τὸν λαὸν ἢ νὰ τὸν διαφωτίσωσιν.

Αἱ καταδρομαὶ αὐταὶ παρήγαγον ἀντίθετον ἀποτέλεσμα ὀριστικῶς ἀπὸ ἐκεῖνο ὑπερέπερήμεναι τις. Οἱ λαθόντες τὴν ἔξιν νὰ καπνίζωσιν, ὅμοιοι τῶν νῦν καπνίζόντων, ὅτι ἠδυνήθησαν ν' ἀποσίωσιν τὸν ζυγόν, εἰς ὃν ὑπεβλήθησαν, καὶ ἐπὶ τέλους ἡ χρῆσις τοῦ καπνοῦ ἔκαμε προσίτους καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ αἱ κυβερνήσεις, ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ τῶν τοῦ νὰ νικήσωσιν τὸ κακόν, ἐπενόησαν τὸν φόρον τὸν τῶσον νόμιμον ἐπὶ τοῦ καπνοῦ.

Ἐναντίον τοῦ νέου τούτου προσκόμματος ἡ κατανάλωσις τοῦ καπνοῦ ἐξηκολούθησε τὴν αὐξοῦσαν πορείαν του, εἰς τρόπον, ὥστε ἐν Γαλλίᾳ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πωλήσεώς του ἐξετιμήθη ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ 1876. 229,570 000 φράγκα, ἐξ ὧν πρέπει νὰ ἐκπέσῃ τις διὰ νὰ γνωρίσῃ τὰ εὐεργετήματα, τὰ ἐξόδα, τὴν ἀγοράν, τῆς καλλιεργείας, τῆς ὕλης, τοῦ προσωπικοῦ κλπ.

Ἄνα πᾶσαν τὴν Εὐρώπην ἡ κατανάλωσις τοῦ καπνοῦ εἶναι εἰς πρόοδον (αὐξοῦσι), ὡς ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἡ πρόοδος αὕτη ἠδύνατο νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἀκόμη, ἐπειδὴ μόνον τοῦ 1/4 τοῦ πληθυσμοῦ ὡς ἔγγιστα καπνίζει.

Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἀπελπίζεται τις ἐκ τῆς ὀρθῆς σκέψεως τοῦ καπνοῦ εἰς σημεῖον ὥστε νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι οἱ πάντες θὰ καπνίζωσιν, καὶ ὅτι εὐθὺς ὡς παύσῃ ὁ βλασμός τοῦ μητρικοῦ γάλακτος, αἱ μέλλουσαι γενεαὶ ἀμέσως θὰ κάμωσι χρῆσιν τοῦ σιγάρου. Τὰ εὐεργετήματα τῆς διδασκαλίας θὰ ἐπενεργήσωσι βεβαίως κατὰ τῆς ἐπιβλαβοῦς ἐπιρροῆς τοῦ καπνοῦ ἤδη ἀπὸ 15 ἐτῶν καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Γαλλικῆς ἑταιρίας κατὰ τῆς καταχρήσεως τοῦ καπνοῦ, οἱ ἰατροὶ καταβάλλωσι μείζονα φροντίδα νὰ ἐρωτῶσι τοὺς ἀσθενεῖς καθόσον ἀφορᾷ τοὺς λαθόντας τὴν ἔξιν τοῦ καπνίζειν, ὅπως δύναται νὰ ἔχῃ συνεπίαις εἰς τὴν δείνα ἢ δείνα ἀσθένειαν πολλοὶ παιδαγωγοὶ προσπαθοῦσι νὰ διαφωτίσωσιν τὴν νεότητά ἐπὶ τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων καὶ τῶν κινδύνων τῆς νικωτικῆς τοῦ (καπνοῦ).

ΠΕΡΙ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξεν τὸ μεγαλειότερον ἴσως κατὰ φιλοσοφίαν ὄνομα, οὐχὶ βεβαίως τῶσον διὰ τὴν ἡλικίαν ἐπιρροὴν τῶν ἀνακαλύψεων, — ἢν ἔλαβε μόνον ἢ τοῦ πρώτου ὑποδιαίρεσεις καὶ οὕτω ὁ Ἀριστοτέλης ἠδυνήθη

Πλάτωνος φιλοσοφία, ὅστις καὶ εὐλόγως θεωρεῖται νομοθέτης τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ τῶν ἡθῶν, — ὅσον διὰ τὴν πληθὺν καὶ τὴν ἔκτασιν αὐτῶν εἰς τε τὸν φυσικὸν κόσμον καὶ τὴν λογικὴν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀπαράμιλον ἐπιρροὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡς καὶ ἐν τῇ δύσει, εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ὡς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν καθὼς καὶ ἐπὶ ἄλλης θρησκείας λαῶν τῶν Ἀράβων.

Πρὶν τοῦ Ἀριστοτέλους, λέγει ὁ Cuvier, ἡ φιλοσοφία καθαρῶς θεωρητικὴ κατετρίβετο εἰς ἀβασίμους θεωρίας ἢ ἐπιστήμη δὲν ὑπῆρχε καὶ πρώτην φοράν ἐξήλθε τετελειωμένη ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ ὡς ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ τὴν πανοπλίαν της ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τοῦ Διός. Μόνος τῷ ὄντι χωρὶς βασίμων προηγουμένων ὁ μαθητῆς τοῦ Πλάτωνος ἀνεκάλυψε καὶ ἀπέδειξε περισσοτέρας ἀληθείας, ἐξέτελεσε περισσότερα ἐπιστημονικὰ ἔργα ἐν διαστήματι βίου 62 ἐτῶν, παρά 20 αἰῶνες μετέπειτα, μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν ἰδίων του ιδεῶν, τῆς τυπογραφίας, τῆς πυξίδος, καὶ μετὰ τὴν συνδρομὴν τοσοῦτων μεγάλων ἀνδρῶν.

Πρῶτος, μετὰ τὸν Σωκράτην, ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδαξε καὶ ἠκολούθησε, πλὴν εἰς πολλὰ μεγαλειότεραν, τὴν μέθοδον τῆς παρατηρήσεως καὶ ἔστησε τὰς ἐπιστήμας ἐπὶ τοῦ ἀληθοῦς αὐτῶν θεμελίωσεν ἢ μεθόδους ὅμως αὕτη μετὰ ὅλα τὰ θαυμαστά ἐξαγόμενα, τὰ ὅποια δι' αὐτοῦ παρήγαγεν, ἐπὶ πολλὸν χρόνον ἠγνοοῖτο. Ἀλλ' ὁ 19 αἰὼν ἐπαγέφερον αὐτὴν καὶ κατέστησε τὸ γονιμότερον καὶ βεβαϊότερον ὄργανον τῆς προόδου τῶν περὶ τὴν φύσιν ἐπιστημῶν.

Ὅλαι αἱ ἀνθρώπιναὶ γνώσεις πρὶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἦσαν συμπεφυρμέναι εἰς μίαν μόνην ἐπιστήμην καλουμένην φιλοσοφίαν, καὶ τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ ἔφερον τὸ γενικὸν ὄνομα ἢ φύσις· οὕτω π. χ. ὁ Πλάτων εἰς τὸν Γίμαιον λαλεῖ περὶ τοῦ τότε γνωστοῦ ἀστρονομικοῦ συστήματος, ἀλλὰ ταυτοχρόνως πραγματεύεται καὶ περὶ ἀνατομίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ περὶ φιλοσοφίας. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης κατέμεν αὐτὴν εἰς πολλὰς διαίρεσεις μεγίστης σημασίας καὶ οὕτως ἔλαβεν ἀρχὴν ἢ Ἀνάλυσις. Ἡ φυσικὴ μεταφυσικὴ, ἡ φυσικοῖστορία, ἡ πολιτικὴ, ἡ ποιητικὴ καὶ ἐν γένει αἱ γνωσταὶ ἐπιστήμαι τοῦ τότε χρόνου ἐτάχθησαν χωριστὰ καὶ ἐγενεῖν εἰδικότητες, καὶ πάλιν αὐταὶ αἱ εἰδικότητες ὑποδιερέθησαν κατὰ τινὰς φυσικὰς ἀναλογίας, ὅπως καὶ αἱ πρῶται ὑποδιαίρεσεις καὶ οὕτω ὁ Ἀριστοτέλης ἠδυνήθη

νά ένασροληθῆ εἰς πὰς λεπτομερεστέραις καὶ βαθυτέραις σπουδαίαις. Ἐπειτα συνήθροισεν τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἔργου του καὶ ἐσχημάτισεν οὕτω τὸ εὐρύτερον σύστημα ἐκ τῶν ὑπαρχόντων.

Τὰ πάντα θαυμαστά καὶ κολοσσαῖα ἐν τῷ Ἀριστοτέλει δὲν ἐζήσεν εἰ μὴ 62 ἔτι καὶ ὅμως ἠδυνήθη νὰ παρακρήσῃ γεγονότα ἄκρας λεπτότητος, καὶ τὰ ὁποῖα ἡ αὐστηροτέρα κριτικὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σαλεύσῃ. Δημόσιος διδάσκαλος κατὰ τὸ βον τῆς ζωῆς του, ἐπιφορτισμένος ἐπὶ 7 ἔτη τὴν ἀνατροφὴν ἡγεμονόπαιδος, περισπώμενος συνήθως ἀπὸ τὸν θόρυβον τῶν αὐλῶν, συνέγραψεν ἑκατοντάδας συγγραμμάτων παντοίας ὕλης, καὶ τὰ ὁποῖα ὅλα πλουτοῖσιν ἀπὸ τόσα γεγονότα καὶ ιδέαις, ὥστε ὑπερβαίνουσι πᾶσαν φαντασίαν.

Αἱ εὐνοῖαι καὶ περιστάσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθη, ἐξηγοῦσι τὴν γονιμότητα καὶ ἔκτασιν τῶν συγγραμμάτων του, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐμβῶ εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ βίου του.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη τὸ βον ἔτος τῆς 99 Ὀλυμπιάδος, ἦγον 384 πρὶν χριστοῦ, εἰς τὰ Στάγειρα ἑλληνικὴν ἀποικίαν τῆς Μακεδονίας, κτισθεῖσαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς ἐν Βυβλίᾳ Χαλκίδος εἰς παράλιον καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Χερσονήσου, τῆς ὁποίας τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν κατέχει τὸ ὄρος τοῦ Ἄθως. Τὰ Στάγειρα καὶ ὁ μικρὸς των λιμὴν δὲν φαίνονται ἀσήμαντα εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι εἰς ὅλα τὰ μεγάλα συμβεβηκότα, τὰ ὁποῖα ἐτάραξαν τὴν Ἑλλάδα, ἠλούοντο καὶ αὐτά. λ. χ. κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Εὐξέου, τὴν ἀντιζήλιαν Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν καὶ ἀργότερα κατὰ τοὺς πολέμους τοῦ Φιλίππου, πατρὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην, τὰ Στάγειρα εἶναι ὁ σημερινὸς Σταυρὸς, ὅστις φυλάττει καὶ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου του ὀνόματος. Ἐκ τῆς μητρὸς του Φαιστιάδος, ἧς προῖμως ἐστερήθη, κατάγεται ἀπὸ οἰκογενεῖάν τινα τῆς Χαλκίδος· ὁ πατὴρ του Νικόμαχος ὑπῆρξεν ἰατρός καὶ φίλος τοῦ Ἀμύντα Β', βασιλεύσαντος εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τὰ 393—389. Ὁ Νικόμαχος οὗτος συνέγραψε βιβλία τινὰ πῆς ἰατρικῆς καὶ φυσικῆς· καὶ ἦν, κατὰ τὸν Διογένην τὸν Λαέρτιον, ἀπὸ Νικομάχου τοῦ Μαχάου τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ μάλιστα φαρμακευτικῆ· τις ἀνευρεθῆσά φέρει τὸ ὄνομα τούτου, τὴν ὁποίαν μετ' ἐπαίνου ἀναφέρει ὁ Γαληνός. Ἡ ὑψηλὴ αὐτοῦ θέσις εἰς τὴν αὐλὴν ἐνὸς βασιλέως, ἡ λαμπρότης τῆς καταγωγῆς του καὶ τὸ εἶδος τῶν ἔργων του ἐπενήργησαν βεβαίως εἰς τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ του, Φίλιππος ὁ νεώτερος, τῶν υἱῶν τοῦ Ἀμύντα, ἐκείνην τὴν ἡλικίαν διήλθε δι' ὅλων αὐτῶν τῶν δοκιμασιῶν,

ἦτο σχεδὸν ὁμήλικος μὲ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ εὐκόλως δύναται τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἀπὸ τὴν μικρὰν των ἡλικίαν ἤρχισαν αἱ μεταξύ των σχέσεις καὶ προδιέθεσαν τὸν Φίλιππον εἰς τὸ νὰ ἐμπιστευθῆ ἐπὶ τέλους καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ διαδόχου του εἰς αὐτόν. Γνωρίζομεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του δὲν εἶχεν εἰσαίτι 17 ἔτη· διότι πρὸ τούτων αὐτός, ὁ ἀδελφὸς του καὶ ἡ ἀδελφὴ του ἦσαν ὑπο τὴν κηδεμονίαν φίλου τινὸς τῆς οἰκογενείας του, τοῦ Προξένου ἐξ Ἀταρνέως, πόλεως ἐν Μυσίᾳ ἀντικρὺ τῆς Λέσβου, καὶ ὅστις κατώκει τότε τὰ Στάγειρα. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐτήρησε πρὸς τὸν εὐεργέτην αὐτοῦ καὶ τὴν σύζυγόν του, ἦτις τὸν ἐπεμελεῖτο ὡς μήτηρ, τὴν πλέον σταθερὰν εὐγνωμοσύνην. Διὰ καὶ εἰς τὴν διαθήκην του, τὴν ὁποίαν δύναται τις νὰ ἀναγνώσῃ ὀλοσχερῶς εἰς τὸν Διογένην τὸν Λαέρτιον, διατάττει νὰ ἀνατεθῶσιν εἰκόνας πρὸς μνήμην των καὶ ἔτι πλέον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Προξένου εἰς ἔνδειξιν περισσοτέρας εὐγνωμοσύνης, υιοθέτησε τὸ ὄρφανόν τούτου, μόνον ὅτι εἶχε τέκνα, καὶ τῷ ἔδωκεν εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του Πυθιάδα. Ἐνδίατρίβω εἰς τὰς λεπτομερείαις αὐτάς, τὰς ὁποίας ὁμοφώνως οἱ βιογράφοι βεβαίωσι, διὰ νὰ ἀναίρεσω τὰς περὶ ἀγνωμοσύνης μέμφεις, τὰς ὁποίας κατ' αὐτοῦ πολλάκις ἐξετόξευσαν. Ἡ εὐγνωμοσύνη, καθὼς καὶ ἄλλα τινὰ ἱστορικὰ θέλουσι τὸ ἀποδείξει, ἦτο ἡ πλέον περιφανὴς ἀρετὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ δὲν εἶναι διόλου πιθανόν ὅτι ἔλλειψεν ἀπὸ τὸ καθῆκον τούτου διὰ μόνον τὸν διδάσκαλόν του, ἐνῶ τὸ ἐξεπλήρωσεν ἀκριβῶς διὰ τόσους ἄλλους. Ὁ Διογένης Λαέρτιος διέσωσε τὴν διαθήκην του, ἐν ἧ εἰκονίζεται ἄξιολογώτατα ὁ χαρακτὴρ του, διότι δὲν λησμονεῖ οὐδένα ἐκ τῶν περὶ αὐτόν. Μεταγενέστεροι βιογράφοι ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ τοῦ Ἐπικούρου— ὅστις ὡς γνωστὸν καὶ ἄλλους ἐκατηγόρησεν, ἀποκαλῶν τὸν μὲν Δημόκριτον Δημόκριτον, τὸν δὲ Ἡράκλειτον Μέθυσον καὶ λ. π.— διέδοσαν πολλὰ ἐναντία ὡς πρὸς τὴν νεότητά του Ἀριστοτέλους, ὅτι δηλ. δαπανήσας ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς ἄτακτον βίον, ἠναγκάσθη νὰ γίνῃ στρατιώτης, καὶ ἀργότερα φαρμακοπώλης ἐκεί. Ἀριστοτέλην ἄσωτον καταφρονῶντα τὴν πᾶν πρῶν οὐσίαν στρατεύσθαι, φαρμακοπωλεῖν Διογ. Λαέρτ. Διὰ νὰ πεισθῶμεν περὶ τοῦ ἀδασίμου ὄλων τούτων, ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας χάριν σπουδῆς τὸ 17 ἔτος τῆς ἡλικίας του Ἀδύνατον λοιπὸν εἶναι, ἥσσην προεμάθητα εἰς τὰς ἡλικίας καὶ ἀνὴν ὑπεθέσῃ τις εἰς αὐτόν, ἀδύνατον εἶναι νὰ πιστευσῇ, ὅτι κατ'

Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν ὁ κηδεμών του, ἄγρυπνος πάντοτε ἐπ' αὐτοῦ, τὸν ἐπεμψεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν τελειώσῃ τὰς σπουδὰς του, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀρχίσει ὑπὸ τὸν πατέρα του καὶ ἐξακολουθήσει ἔπειτα ὑπὸ τὸν Πρόξενον. Ἄλλ' ὁ Ἀριστοτέλης τότε εἶδε τὸν Πλάτωνα ἐπ' ὀλίγον καιρὸν, ἂν εἶδεν αὐτόν. Διότι κατ' αὐτὸ τὸ ἴδιον ἔτος τὸ 6' τῆς 103 Ὀλυμπιάδος, ὁ Πλάτων ἀνεχώρησε 2^{ον} ἡδὲ φερόν διὰ τὴν Σικελίαν, ὅπου ἔμεινε σχεδὸν τρία ἔτη καὶ ἐπανῆλθε τὸ τέταρτον ἔτος τῆς ἰδίας αὐτῆς Ὀλυμπιάδος. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε λοιπὸν εἰκοσὶν ἔτη περίπου, ὅταν ἤρχισεν νὰ ἀκροάζηται τὰ μαθήματα τοιοῦτου διδασκάλου. Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ Πλάτων ἐπῆνει τὸν Ἀριστοτέλην, ἀποκαλῶν αὐτὸν τὸν νοῦν τῆς σχολῆς του, ὑπαινιχόμενος τὴν ὑπεροχὴν τῆς διανοίας του καὶ παραβάλλων αὐτὸν πρὸς τὸν Ξενοκράτην ἔλεγεν αὐτῷ μὲν μύσπος δαΐται, τῷ δὲ χαλινοῦ.» Ἐψέγε μόνον αὐτὸν διὰ τὸ δηκτικὸν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὸν μέχρι ὑπερβολῆς καλλωπισμὸν του, ἵσως διότι ἦτον ἀσχημὸς «Τραυλὸς τὴν φωνὴν ἀλλὰ καὶ ἰσχυροσκέλης ἦν καὶ μικροῦματος, ἐσθλῆ τε ἐπισήμῳ χρώμενος καὶ δακτυλίοις καὶ κουρᾷ.» Διογένης Λαέρτιος. Συγγραφεῖς τινες πολλοὶ μεταγενέστεροι τοῦτου προσεπάθησαν νὰ ἀπαδείξωσιν ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν εἶχε πρὸς τὸν διδασκάλον του τὸ ὀφειλόμενον σεβασ, οὐδὲ ἐδείκνυε τὴν πρέπουσαν εὐγνωμοσύνην του ὁ Αἰλιανὸς μάλιστα κατὰ τὴν μαρτυρίαν Βύβουλιδου τινός, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναιρέσει ὁ Ἀριστοκλῆς, διέδωκε πάλιν αὐτὸς τοὺς γελοίους μύθους, τοὺς ὁποίους ἐπανελάβον καὶ Πατέρες τῆς Ἑκκλησίας. Ἄλλοι πάλιν βεβαιοῦσι τὸ ἐναντίον καὶ προσθέτουσιν ὅτι πρὸς ἐνδειξίν του σεβασμοῦ καὶ θαυμασμοῦ του διὰ τὸν διδασκάλον, καλιέρωσεν αὐτῷ βωμὸν μὲ ἐπιγραφὴν, ἥτις ὑπερύψωνε τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον οὔτε ἡ κακία δύναται νὰ προσβάλῃ. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς αὐτὴν τὴν φημισθεῖσαν ἔχθραν, ἦτο τὸ ἀντίθετον τοῦ πνεύματος τῶν δύο φιλοσόφων. Οἱ μεταγενέστεροι δυσγενῶς φερόμενοι πρὸς τὸν Ἀριστοτέλην, μετεποίησαν εἰς προσωπικὴν ἔχθραν τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν αἰσθημάτων. Ὁ Στάρ, ὁ νεώτερος καὶ ἀκριβέστερος τῶν βιογράφων τοῦ Ἀριστοτέλους, πάνυ εὐλόγως ἐνδιατρίβει εἰς τὸ περιλάλητον χωρίον τῶν Νικομαχείων ἠθικῶν, βιβλίον α. κεφ. 4ον, ἐν ᾧ ὁ Ἀριστοτέλης διδίδει προσωπικὴν μαρτυρίαν τῶν πρὸς τὸν διδασκάλον αἰσθημάτων του· διότι πραγματευόμενος περὶ τῆς θεωρίας, τὴν ὁποίαν πειράται νὰ ἀνασκευάσῃ, ἀρχεται οὕτω καὶ τοὶ προσάγοντες τῆς τοιαύτης ζητήσεως γενομέ-

νης, διὰ τὸ φίλους ἀνδρας εἰσαγαγεῖν τὰ εἶδη, δόξειε δ' ἂν ἴσως βέλτιον εἶναι καὶ δεῖν ἐπὶ σωτηρίᾳ γε τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεία ἀναιρεῖν, ἄλλως τε καὶ φιλοσόφους ὄντας ἀμφοῖν γε ὄντων φίλων, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀληθειάν ἢ τὸν μῦθον ὅτι ἡ ζήτησις αὐτὴ ἀποβαίνει δυσχερὴς, διότι φίλοι ἀνδρες εἰσήγαγον τὰ εἶδη, ἀλλὰ προτιμώτερον εἶναι καὶ μάλιστα φιλόσοφοι νὰ θέσωσι κατὰ μέρος τὰ προσωπικά των αἰσθημάτων καὶ νὰ μὴ ἀποβλέψωσιν εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ἀληθείας. Μόλον ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ μᾶς εἶναι ἀγαπητά, καθήκον μᾶς ἐπιτάττει νὰ προτιμῶμεν τὴν ἀληθειάν ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀληθειάν. Ἀπέναντι τοιαύτης φανερᾶς καὶ ἀκριβοῦς μαρτυρίας δυσκολεύεται νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἡ ἱστορία κατέφυγεν εἰς ἄλλας πηγὰς. Προσθέτομεν μάλιστα ὅτι τοιαύτη γνώμη δὲν ἐβρίσθη ἐκεῖ διὰ τὸν τύπον καὶ χάριν φιλοφροσύνης· διότι εἰς ὅλην τὴν διαμάχην τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἰδεῶν, πάντοτε καὶ τοὶ ὑπερασπιζόμενοι τὰ δικαιώματα τῆς ἀληθείας, ἐτήρησε μετ' εὐλαβείας τὸ πρὸς τὸν διδασκάλον καὶ τὴν περινοίαν αὐτοῦ σεβασ. Μία ἄλλη ἀντιζήλια, ὀλιγοθύλλητος μὲν ἀλλὰ μᾶλλον πραγματικὴ, εἶναι ἡ μετὰ τοῦ Ἰσοκράτους, ἀν καὶ ὁ αἰοιδίμος Κοράης εἰς τὰ προλεγόμενα τοῦ Ἰσοκράτους δὲν τὴν παραδέχεται. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐναντίος τοῦ Ἰσοκράτους ὡς πρὸς τὸ περιεργὸν καὶ ὑπτιον ὕψος, τὸ ὁποῖον εἰσήγεν εἰς τὴν ῥητορείαν, ἤνοιξε σχολὴν εἰς τὴν ὁποῖαν ἐδίδασκε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος, τὰς ἀρχὰς τὰς ὁποίας μετὰ ταῦτα κατεχώρισεν εἰς τὰ περὶ ῥητορικῆς συγγράμματα του. Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τοιαύτῃ περιστάσει ὁ Ἀριστοτέλης ἔλεγεν αἰσχυρὸν σιωπᾶν, Ἰσοκράτην δ' ἔαν λέγεον». Ἐγώμναζε τοὺς μαθητὰς του νὰ ὑποστηρίζωσι προτάσεις καὶ συνάμα ἐξήσκει αὐτοὺς νὰ τὰς ἐφαρμύζωσιν εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ πρὸς θεσιν συνεγώμναζε τοὺς μαθητὰς, ἀμὰ καὶ ῥητορικῶς ἐπασκῶν Δ. Α. Ἰσως δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς περιστάσεως ὁ Φιλίππος ἐνόησεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰάτροῦ τοῦ πατρός του καὶ εἰς τὸν ἐταῖρον τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, τὸν ἀνθρωπινὸς ὅστις ἐμελλε μετὰ ταῦτα νὰ διδάξῃ τὴν ῥητορικὴν εἰς τὸν μέλλοντα κατακτητὴν τῆς Ἀσίας. Καὶ φαίνεται μάλιστα ὅτι ἡ διαμάχη τοῦ Ἀριστοτέλους ἦτο τόσον σφοδρὰ, ὥστε πολλοὶ τῶν μαθητῶν τοῦ γηραιῦ ῥήτορος ἀνελάβον τὴν ὑπεράσπισίν του καὶ μάλιστα ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, καὶ τοῦ Ἀθηναίου ἐσώζετο τοιαύτη τις ἀπολογία. Ὀλίγον τέλος πάντων ἐνδιαφέρον πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὰς μετὰ τοῦ Ξενοκράτους συζητήσεις, τοῦ δευτέρου

διαδόχου τοῦ Πλάτωνος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν· ἐπειδὴ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ οὐδεμίαν ἀξίωσιν εἰς τὴν διαδοχὴν τοῦ διδασκάλου του, τοῦ ὁποίου τὸ σύστημα πάντοτε κατεπολέμησεν. Ἐπειτα ὁ Ἀριστοτέλης καὶ Ξενοκράτης φαίνονται στενωῶς συνδεδεμένοι, διότι ὀλίγους μῆνας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος συνεταξίδευσαν διὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὥστε ὅλοι αὐταὶ αἱ θρυλληθεῖσαι ἔχθροι τοῦ Ἀριστοτέλους μὲ τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἰσοκράτην καὶ Ξενοκράτην δὲν ἔχουσι τὸν βδελυρὸν ἐκείνον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἠθέλησάν τινες νὰ προσάψωσιν. Ἐξ ὧν ὅμως αὐτῶν τῶν διηγήσεων συνάξεται ὅτι πρὶν τοῦ θανάτου τοῦ Πλάτωνος (348 ἔτη Π. Χ.) ὁ Ἀριστοτέλης δὲν εἶχεν ἔτι ἀνοίξει τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν του, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ μαθήματα τῆς ῥητορικῆς ἐγνωρίσθη πρότερον.

Διὰ τὴν ἰκανότητά λοιπὸν, τὴν ὁποῖαν ἐπέδειξεν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο καὶ διὰ τὰς παλαιὰς του σχέσεις μὲ τὴν αὐτὴν τῆς Μακεδονίας, οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ἐξέλεξαν πρέσβυν πρὸς τὸν Φιλίππῳ— ἂν πρέπη νὰ πιστεῦσωμεν ἀμφίβολόν τινα μαρτυρίαν τοῦ Ἑρμίππου, τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει Δ. ὁ Α. — διὰ τὸν ἐξῆς σκοπὸν. Ὁ Φίλιππος εἶχε καταδαφίσει ἐν Θράκῃ πολλὰς Ἑλληνικὰς πόλεις, κηρυγμένας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων τὰ Στάγειρα. Ὁ υἱὸς τοῦ Νικομάχου ἔλαβε τὴν δυσχερῆ ἐντολὴν νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν νικητὴν Μακεδὸνα τὴν ἀνάκτισιν τῶν καταστραφειῶν πόλεων· φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν ἐπέτυχε τὸν σκοπὸν του τότε ἀλλὰ πολὺ ἀργότερα καὶ πιθανῶς ἀπὸ τὸν υἱὸν του Ἀλέξανδρον. Ὅπως δὴποτε ὁ Πλάτων ἐτελεύτησε κατὰ τὴν ἀπουσίαν του (348 Π. Χ.) Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του Ξεπυσε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἀθηνῶν, διότι τότε οἱ φίλοι τῶν Μακεδόνων δὲν ἠγαπῶντο. Ὁμοῦ λοιπὸν μὲ τὸν Ξενοκράτην ἀπῆλθε πρὸς Ἑρμείαν ἐκ πόλεως Ἀταρνέως ἐν Ἀσίᾳ, ὅστις λέγεται ὅτι ἦτον ἐκ τῶν τακτικῶν φοιτητῶν του εἰς τὰ μαθήματα τῆς ῥητορικῆς. Καί ῥως μάλιστα αἱ πρῶται σχέσεις τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τοῦ Ἑρμεία ἤρχισαν εἰς τὰ Στάγειρα διὰ τοῦ Προξένου, καταγομένου καὶ τούτου ἀπὸ τὸν αὐτὸν τόπον, ὡς προαναφέρωμεν. Ὁ Ἑρμείας ἦτο δούλος τυράννου τινὸς τοῦ Ἀταρνέως τοῦ Βυβούλου, καὶ τὴν ὁποῖαν διεδέχθη διὰ μόνου τῆς ἰκανότητός του, ὑψωθείς εἰς αὐτὴν τὴν λαμπρὰν καὶ πικνύδον θέσιν, εἰς τὴν ὁποῖαν καὶ ὀλίγον χρόνον ἔμεινε· διότι ἀπέθανε θύμα τῆς προδοσίας τοῦ Ῥοδίου Μέντορος — ἀδελφοῦ τοῦ Μέμνονος, ἀρχηγοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὑπὸ τὸν μισθὸν τοῦ Ἀρταξέρξου βασιλέως τῆς Περσίας — καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἐλευθερία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἂ-

πώλεσε τὸ ἰκανώτερον καὶ γενναϊότερον στήριγμα. Ἡ τοιαύτη καταστροφὴ βαθέως κατελύπησε τὸν Ἀριστοτέλην, διότι καὶ τὸ ταξιδεῖδιόν του παρὰ τῷ Ἑρμείᾳ εἶχε βεβαίως πολιτικὸν τινα σκοπὸν. Τὸ ἄλλος τῆς ψυχῆς του ἐκδηλοῦται ὑπὸ δύο τινῶν τὰ ὁποῖα διεσώθησαν· τὸ ἓν εἶναι ἐκείνος ὁ θαυμαστός ὕμνος καὶ παιὰν πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μνήμην τοῦ τυράννου Ἀταρνέως, τοῦ ὁποίου τὴν μεγαλόπρεπὴ ἀπλότητα καὶ τὴν ἀλγυινὴν ἐμπνευσιν οὐδεὶς τῶν ποιητῶν ὑπερέδρατο, ὡς ἀποφαίνεται ὁ Barthelemy Ste Hilaire, ὁ κλεινὸς μεταφραστὴς τῶν περισσοτέρων τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων. Εἶναι τοσοῦτον ὠραῖον, ὥστε ἐπιτραπήτω μοι ἡ ἀνάγνωσίς του· προτάτω ὅμως τὴν μετάφρασίν του εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς διὰ νὰ ἐννοηθῇ εὐκολώτερον καὶ ἐκτιμηθῇ δεόντως. α ὦ ἀρετὴ, ἡ πρόξενος πολλῶν μόχθων εἰς τοὺς θνητοὺς, καὶ ἦτις εἰσαὶ τὸ πολυτιμότερον ἀγαθὸν τοῦ βίου, διὰ σέ, ὦ σεμνὴ παρθένος, οἱ Ἕλληνες ῥιποκινδυνεύουσι τὴν ζωὴν των καὶ ὑποφέρουσι τοὺς πλέον σκληροὺς κόπους. Πληρῶν τὰς ψυχὰς ἀπὸ καρπῶν ἀθάνατον, ἀνώτερον καὶ ἀπὸ τὸν χρυσοῦν καὶ ἀπὸ τοὺς δεσμοὺς τῆς συγγενείας καὶ ἀπὸ τὸν γλυκερὸν ὕπνον διὰ τὸ θεῖος Ἡρακλῆς καὶ οἱ υἱοὶ τῆς Λήδας ὑπέφεραν τόσα δεινὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐπλεξαν τὸν ἔπαινον τῆς δυνάμεώς σου. Ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Ἐκτώρ κατέθεσαν εἰς τὸν Ἄδην διὰ μόνην τὴν ἐπιθυμίαν νὰ σὲ ἀποκτήσωσιν· ὡσαύτως καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ κάλλους σου ἐστέρησε τοῦ φωτός τὸν ἔντροπον Ἀταρνέως· διὰ σέ τὸν δοξασθέντα διὰ τὰς μεγάλας του πράξεις θέλουσι τιμῆσαι ἀθάνατον αἱ Μοῦσαι, αἱ θυγατέρες τῆς Μνημοσύνης, αἱ αὔρουσαι τὸ σέβας τοῦ Ξενοῦ υἱὸς καὶ τὸ βραβεῖον τῆς σταθερᾶς φιλίας.

Ἄρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ

Θήραμα κάλλιστον βίῳ.

σᾶς πέρι, παρθένε, μορφᾶς,
καὶ θανεῖν ζηλωτὸς ἐν Ἑλλάδι πότμος
καὶ πόνους τλήναι μαλεροῦς ἀκάμαντας·

τοῖον ἐπὶ φρένα βάλλαις·

καρπὸν τ' ἀθάνατον χρυσοῦ τε κρείσσεια
καὶ γονέων μαλακαυγητοῦ θ' ὕπνου.

σεῦ δ' ἦνεχ' ὁ ἐκ Διὸς Ἡρακλῆς Λήδας τε κόουρ,

πολλ' ἀνέτλασαν ἔργοις

σὴν ἀγρεύοντες δύναιεν

σοῖς δὲ πάθοις Ἀχιλλεὺς

Λίας τ' Ἀΐδαο δόμου

ἦλθεν· σᾶς δ' ἔνεκεν φίλιου

μορφᾶς καὶ Ἀταρνέως ἔντροπος ἀέλου χήρωτῶν αὐγάς·

τοῖγάρ ἀοίδιμος ἔργου

ἀθάνατον τέ μιν αὐξήσουσι Μοῦσαι.

Μνημοσύνας θυγάτρεις,
Διὸς Ξενίου σέβας αὐξοῦσαι φιλίας τε γέρας βεβαίου.

Τὸ ἄλλο εἶναι ἐπιγραφή ἐκ τεσσάρων στίχων σωζομένη παρὰ Διογ. τῷ Λαερτ. καὶ τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τοῦ ἀνδριάντος, ἢ κατ' ἄλλους ἐπὶ τοῦ Μαισωλείου, τὸ ὅποιον δι' ἐπιμελείας του ἐστήθη διὰ τὸν φίλον του εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναόν. Εἶχε δὲ οὕτω: εἰς βασιλεὺς τῆς Περσίας, παραβάτης τῶν νόμων, ἔκτεινε τοῦτον, ὃν βλέπετε. Εἰς γενναῖος ἔχθρὸς ἤθελε τὸν νικήσει διὰ τῶν ὀπλων ἄλλ' ὁ ἀπιστος αὐτὸς τὸν συνέλαβεν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλίας.

Τὸν δε ποτ' οὐχ ὁσίως παραβῆς μακάρων θεῖμιν ἀγνήν
ἔκτεινε Περσῶν τοξοφόρων βασιλεὺς,
οὐ φανερώς λόγῃ φρονίος ἐν ἀγῶσι κρατήσας,
ἀλλ' ἄνδρὸς πίστει χρησάμενος δολίου.

Προσέτι ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ Βρυμίου Πυθιάδα, τὴν ὁποίαν ἐκείνος κατέλιπε μετὰ θάνατον καὶ κατέφυγε μετ' αὐτῆς εἰς Μιτυληνὴν διὰ νὰ προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τὴν καταδίωξιν τῶν Περσῶν. Παρέμεινε δὲ ἐκεῖ δύο ἔτη περίπου (μέχρι τοῦ 343 π. Χ.). Φαίνεται ὅτι συνέζησε μετὰ τῆς συζύγου ἐν καλῇ ἁρμονίᾳ, διότι εἰς τὴν διαθήκην του παραγγέλλει νὰ καταθέσωσιν εἰς τὸν τάφον του καὶ τὰ ὄστα τῆς Πυθιάδος. Ἀλλὰ καὶ αἱ σχέσεις τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τοῦ τυράννου τοῦ Ἀταρνέως ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς παντὸς εἶδους συκοφαντίας, ἐπίσης γελοίας, ὡς καὶ τὰς προεκτεθείσας. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ Ἀριστοτέλης εὕρισκετο εἰς Μιτυληνὴν ὅταν ὁ Φίλιππος τὸν προσεκάλεσε παρ' αὐτῷ διὰ νὰ διευθύνῃ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου (343 π. Χ.), ὅστις ἤγε τότε τὸ 13 ἔτος τῆς ἡλικίας του· διότι καὶ ἡ πρὸς τὸν φιλόσοφον ἐπιστολὴ τοῦ Φιλίππου, (1) ἀβεβαία τὴν γνησιότητα, μολονότι τὴν ἀναφέρει ὁ Αὐλογέλιος καὶ Δίων ὁ Χρυσόστομος, δὲν ἀναφέρεται εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν· ἐν αὐτῇ ὁ Φίλιππος κοινοποιεῖ εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν μέλλοντα διδάσκαλον τοῦ διαδόχου του, τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ του καὶ ἀποδεικνύεται μόνον, καθὼς τὸ παρατηρεῖ ὁ Στάρ, ὅτι αἱ σχέσεις τοῦ Φιλίππου μετὰ τοῦ ἑτέρου τῆς παιδικῆς του ἡλικίας ἦσαν καὶ συχναὶ καὶ στε-

ναί. Μολονότι δὲ ἡ ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν διεήκεσε πλέον τῶν τεσσάρων ἐτῶν—ὀλίγα σχετικῶς πρὸς τὰ πολλὰ ἐλαττώματα τοῦ μαθητοῦ του, τὰ ὁποῖα ὤφειλε νὰ διορθώσῃ προσελθὼν ἀπὸ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀνατροφήν, δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λεωνίδα συγγενοῦς τῆς Ὀλυμπιάδος καὶ τοῦ Λυσιμάχου—ἐξήκει ὁμιος ἐπ' αὐτοῦ ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν καὶ κατώρθεως νὰ λάβῃ ἐπὶ τοῦ ὀρηκτικοῦ του χαρακτῆρος ὑπεροχὴν, τὴν ὁποίαν πάντοτε διετήρει. Τὰ μαθήματα εἰς τὰ ὁποῖα τὸν ἐνησχόλει κυρίως ἦσαν ἡ θηϊκὴ, ἡ πολιτικὴ, ἡ ῥητορικὴ, ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ πρὸς δὲ ἡ φυσικὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἱατρικὴ. Ἀλλ' ἐὰν ἀναμνησθῶμεν τὸν πρακτικὸν νοῦν τοῦ Ἀριστοτέλους, πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ταῦτα ἐδιδάχθησαν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ὠφελείας αὐτῶν εἰς ἕνα βασιλέα. Φαίνεται δὲ, ἐὰν πρέπη νὰ πιστεῦσωμεν τὴν ἐπιστολὴν, τὴν ὁποῖαν ἀναφέρει ὁ Αὐλογέλιος καὶ Πλούταρχος εἰς βίον Ἀλεξάνδρου, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὰς σπουδὰς τῆς μεταφυσικῆς τὰς ὁποίας ἤρχισεν ὑπὸ τὸν Ἀριστοτέλην· διότι ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατακτήσεων του γράφει πρὸς τὸν διδασκαλόν του, ἐπιπλήττων αὐτὸν διὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν θεωριῶν, τὰς ὁποίας μόνος ἤθελε νὰ γνωρίζῃ, διὰ νὰ διαφύρῃ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων κατ' αὐτάς. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποκρίνεται ὅτι τὰς ἐδημοσίευσεν καὶ δὲν τὰς ἐδημοσίευσεν, ὑπονοῶν βεβαίως ὅτι ὅσοι τὸν ἠκροάθησαν ἐκείνοι καὶ θὰ τὰς ἐνοήσωσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιστολὴ εἶναι ἀμφίβολος· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ ἐκδοσις τοῦ Ὀμήρου, τὴν ὁποίαν ὁ κατακτητὴς εἶχε πάντοτε ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν του, ἐπεθεωρήθη ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ ὅταν νικητὴς ἐν Ἠθῆσιν δὲν εἶχε φεισθῆ εἰμὴ μόνον τῆς οἰκίας τοῦ Πινδάρου, βεβαίως εἶχεν ὠρελθῆ ἀπὸ τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου του περὶ ποιητικῆς καὶ ἐπομῆνως θὰ ἐγένετο μέγας ποιητὴς, ἐὰν ἤθελε. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε συντάξῃ καὶ συγγράμματά τινα μόνον πρὸς χρῆσιν τοῦ μαθητοῦ του· μετὰ τὸ τούτων ἀριθμεῖται τὸ περὶ βασιλείας, κατὰ τὸν γέννην τὸν Λαέρτιον, ὅπερ δὲν σώζεται. Ἀλλ' ἡ σωζομένη ῥητορικὴ πρὸς Ἀλέξανδρον δὲν πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῇ μετὰ τούτων, ὡς μὴ γνησία. Καλλιθένης ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις κατὰ σύστασίν του συνώδευσε τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἔγεινε θῦμα τῶν ὑποψιῶν του, ἠκροάζετο μετὰ τοῦ Θεοφράστου καὶ Μαρσίας, ὕστερον γενομένου στρατηγοῦ καὶ ἱστορικοῦ, τὰ παραδιδόμενα μαθήματα ἐν Πέλλῃ εἰς τὰ καλούμενα νυμφατὰ ἀνάκτορα, εἰς ἃ κατώλει ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τὸν βασιλοπάϊδα μαθητὴν του καὶ ἐνίοτε εἰς τὰ Στάγειρα, ἀπὸ ἀνεκτίσθησαν. Ὁ Ἀ-

(1) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἔχει ὡς ἀκολουθῶς.

Φίλιππος Ἀριστοτέλει εὐ πράττειν.

Ἴσθι μοι γεγονότα υἱόν. Πολλὴν οὖν τοῖς θεοῖς χάριν ἔχω, οὐχ ὅπως ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ παιδός, ὡς ἐπὶ τὸ κατὰ τὴν σὴν ἡλικίαν αὐτὸν γεγονέναι.

Ἐλπίζω γὰρ αὐτὸν ὑπὸ σοῦ τραφέντα καὶ παιδευθέντα, ἀξίον ἔσσεσθαι καὶ ἡμῶν καὶ τῆς τῶν πραγμάτων διαδοχῆς.

λεξάνδρος είχε 17 ἔτη, ὅτε ὁ πατήρ του, στρατεύων κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διεύθυνσιν τῶν κοινῶν. Ἐν τῷ δικαστηρίῳ τούτῳ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἔπαυσε νὰ τῷ διδῆ συμβουλὰς, ἀλλ' αἱ τακτικαὶ σπουδαὶ διεκόπησαν καὶ εἰς τὰ 338 βλέπομεν τὸν Ἀλέξανδρον δεκαοκταετῆ τὴν ἡλικίαν, μαχόμενον μετὰ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἐν Χαίρωνείᾳ μάχην, ἣτις καὶ ἀπεφάσισε τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀριστοτέλης ἔμεινεν ἔτι ἔν ἔτος πλησίον τοῦ μαθητοῦ του, ἀφ' οὗτος ἐβασίλευσε μετὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς του, καὶ ἐγκατέλειπε τὴν Μακεδονίαν εἰς τὰ 335 π. Χ., ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἤτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ διὰ τὴν Ἀσίαν τὸ δεύτερον ἔτος τῆς 111 Ὀλυμπιάδος. Ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας ἔμεινε 13 ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτε καὶ ἀνεχώρησε. Κατ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἐποχὴν ἤνοιξε σχολεῖον φιλοσοφίας εἰς ἕν ἀπὸ τὰ γυμνάσια τῆς πόλεως, ὀνομαζόμενον Λύκειον, ὅπου ἐδίδασκε περιπατῶν ἔπειτα ὅμως ἐκάθισεν.

Ἐστάξεν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ξενοκράτους τὴν πειθαρχίαν εἰς τὴν Σχολὴν, ἀλλὰ κατὰ πάσαν δεκάτην ἡμέραν ἐξελέγετο ἐκ τῶν μαθητῶν εἰς ἀρχηγός, εἰς ἀρχων διὰ νὰ προσέχη τὴν εὐταξίαν, καὶ πολλάκις τοῦ ἔτους ἐγίνοντο συμπόσια, εἰς τὰ ὅποια παρευρίσκοντο ὅλοι οἱ μαθηταί. Συνέταξε μάλιστα καὶ νόμους συμποτικούς κατὰ μίμησιν τοῦ φίλου καὶ ἀντιζήλου τοῦ Ξενοκράτους, ἐκ τῶν ὁποίων εἰς ἧτο καὶ οὗτος συμφώνως μὲ τὰς ἰδίας του κλίσεις, ὅτι δεκτός δὲν ἐγίνετο ὅστις δὲν ἐπαρουσιάζετο μὲ τὴν ἀπαιτουμένην καθαριότητα. Ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἡμέραν ἐδίδε δύο μαθήματα ἢ ἔκαμνε δύο περιπάτους, ὡς ἔλεγον περὶ αὐτοῦ ἕνα τὸ πρῶν, περίπατος ἐωθινός, καὶ ἕνα ἄλλον τὴν ἑσπέραν δειλινός. Τὸ πρῶτον μάθημα ἐγίνετο διὰ τοὺς προχωρημένους μαθητάς καὶ ἐστρέφετο περὶ τὴν ἀνωτέραν διδασκαλίαν, ἀκροαματικοὶ λόγοι· τὸ δεύτερον εἰς πάντα καὶ ἀπέβλεπε τὰ στοιχειωδέστερα τῆς φιλοσοφίας, ἐξωτερικοὶ λόγοι, ἐγκύκλιοι λόγοι, λόγοι ἐν κοινῷ· δηλ. ἡ διδασκαλία του διῆρειτο εἰς ἀνωτέραν καὶ κατωτέραν, ὅπως εἶναι φυσικὸν εἰς πᾶσαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ ἠθέλησαν νὰ ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὰς τὰς δύο διδασκαλίας μεγίστην διαφορὰν, ὅτι ἡ μία ἦτο ἀπόκρυφος καὶ ἡ ἄλλη κοινή. Ἡ φιλοσοφία ἐν Ἑλλάδι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο ἐλευθερά, ἀνεξάρτητος καὶ φανερά ἀπεκάλυπτε τὰ δόγματα τῆς. Ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ φίλος τῶν ἐπισημοτέρων Μακεδόνων δὲν εἶχεν ἀφορμὴν νὰ κρυφθῆ· ἠδύνατο νὰ εἶπῃ καὶ εἶπε τῷ ὄντι ὅλα, καθὼς ὁ διδάσκαλος του ὁ Πλάτων. Νὰ ὑποθέσῃ τις εἰς τοὺς Ἑλλη-

νας φιλοσόφους ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοιαύτην δειλίαν καὶ ἀντιφιλοσοφικὴν ὑπόκρισιν, τοῦτο δηλοῖ ὅτι κακῶς ἐνοήθησαν χωρία τινὰ τῶν ἀρχαίων. Καὶ πρέπει μὲν νὰ διακρίνωμεν ἐπιμελῶς τὰ ἀκροαματικὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπὸ τὰ ἐσωτερικά· ἀλλὰ τὴν διάκρισιν αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν ἐκλάβωμεν μόνον ὡς πρὸς τὴν σπουδαιότητα καὶ ἐκθεσιν τῆς ὕλης καὶ οὐχὶ ὡς πρὸς τὴν δημοσιότητα, ἣτις ἦτο ἴση καὶ διὰ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τῶν συγγραμμάτων. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτε ἤρχισε τὴν φιλοσοφικὴν του διδασκαλίαν, εἶχε πενήτηντα ἔτη καὶ κατὰ τὰς προλαβούσας βιογραφικὰς λεπτομερείας δύναται τις νὰ φαντασθῆ τί ἦτο μία τοιαύτη διδασκαλία, στηριζομένη ἐπὶ παντοίων ἔργων, ἐπὶ συνεχοῦς μελέτης, ἐπὶ τετελειωμένης πείρας ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ὑπολήψεως, τὴν ὅποιαν ἔχαιρεν ἀπὸ τὸν μαθητὴν, τὸν δεσπότην τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀσίας. Ἐν τῷ μετὰ τούτων τῶν δεκατριῶν ἔτων συνέγραψεν ὅλα τὰ μεγάλα συγγράμματα, τὰ ὅποια ἐφθασαν μὲχρις ἡμῶν, καὶ εἰς τὰ ὅποια γνωρίζομεν μετὰ πόσης ἐλευθεριότητος ἀξίας κατακτητοῦ τοῦ κόσμου, ὁ Ἀλέξανδρος συνετέλεσε. Κατὰ τὸν Πλίνιον, χιλιάδες ἀνδρῶν μισθωμένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐσύναζον καὶ ἀπέστειλλον εἰς τὸν φιλόσοφον ὅλα τὰ ζῶα, ὅλα τὰ φυτὰ, μέταλλα καὶ ὅλα τὰ περίεργα προϊόντα τῆς Ἀσίας, καὶ διὰ τῆς βοήθειας ὧων τούτων ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψε τὴν τεράστιον ἐκείνην ἱστορίαν τῶν ζώων, τὰς πραγματείας περὶ συγκριτικῆς ἀνατομίας καὶ φυσιολογίας τὰς ὁποίας οἱ ἐνδοξότεροι φυσιοδίφαι οἱ Cuvié Blainville ἐθαύμασαν περισσότερον παρὰ τοὺς ἀρχαίους. Ὁ Ἀθηναῖος βεβαιοῖ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐδωκε πλείων τῶν ὀκτακοσίων ταλάντων εἰς τὸν διδάσκαλόν του διὰ νὰ εὐκολύνῃ ὅλας του τὰς ἐργασίας εἰς πᾶν εἶδος καὶ σχηματῆσιν τὴν πλουσίαν βιβλιοθήκην του, ἥπερ ἀναβαίνει, λογιζομένου τοῦ ταλάντου πρὸς 5000 φράγκα, εἰς τέσσαρα ἑκατομμύρια φράγκα. Οὐδὲ διόλου ἀπίθανον εἶναι ὅτι ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ τοῦ μαθητοῦ τοῦ ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ θαυμαστοῦ συγγράμματος πρὸς αὐτοῦ πολιτείας πόλεων, δυοῖν δεούσων, ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν τὸ ὅποιον δυστυχῶς δὲν ἐφείσθη ὁ χρόνος καὶ τὸ ἑποῖον βεβαίως δὲν ἀπῆται ὀλιγωτέρως ἐρεῦνας ἐκείνων, ὅσαι ἐχρηιάζοντο διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ζώων καὶ μάλιστα πλείον λεπτὰς.

Ἄλλ' ἐν τῷ μίσῳ τοσαύτης δόξης καὶ εὐημερίας, ὁ φίλος τοῦ Καλισθένης ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, — ὅστις τὸν περιεπέλαξεν εἰς τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν συνωμοσίαν τοῦ Ἐρμοκόου κατὰ τῆς ζωῆς του καὶ ὅστις δὲν ἠγάπα αὐτὸν ἀδικὰ τὸ πρῶ-

βρυσιαστικώτερον λαλοῦντα αὐτῷ καὶ μὴ πειθόμενον, ἢ ὧς κήρυκος δὴ μοι, τέκος, ἔσσαι, οἱ ἀγορεύεις» — ἐπέφερε καιρίαν πληγὴν εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὴν ὁποίαν δὲν ἤλπιδε ποτε ἀπὸ τὸν μαθητὴν του. Ἐξ ἑτη παρήλθον μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ πᾶσα σχέσις μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους φίνεται πεπαυμένη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἀντιμακεδονικὴ μερίς, ἡ συναυτίτιζουσα τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸν διδασκαλόν του, οἱ σοφισταὶ τῶν ὁποίων κατεσύντριψε τὰς σοφιστείας, εἶτι καὶ αὐτοὶ οἱ Πλατωνικοὶ, τῶν ὁποίων τὸ σύστημα πάντοτε κατεπολέμει, ὅλοι οὗτοι ἠνώθησαν νὰ τὸν καταδιώξωσι καὶ ἐκίνησαν κατ' αὐτοῦ τὸν ἱεροφάντην Εὐρυμέδοντα, δίκην ἀσεβείας γραψάμενον, διότι εἶχε στήσει εἰκόνα εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς ναὸν διὰ τὴν πρώτην του σύζυγον καὶ τὸν φίλον του Ἑρμείαν. Βλέπων λοιπὸν ὅτι ἡ θύελλα ἐπύρρητο φοβερά κατ' αὐτοῦ καὶ ἐνθυμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους ὑπέστηθη εἰς τὴν Χαλκίδα μετὰ πολλοὺς τῶν μαθητῶν του, λέγων ὅτι ἀναχωρεῖ διὰ νὰ μὴ ἀσεβήσωσι καὶ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τῆς φιλοσοφίας Ἐτελεύτησε δὲ εἰς Χαλκίδα μετ' ὀλίγον χρόνον τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσεώς του, τὸ τρίτον ἔτος τῆς 114 Ὀλυμπιάδος ἐπὶ ἀρχόντος Φιλοκλέους, 322 π. Χ. Ὁ Στὰρ ὁμοῦ εἰλάζει ἐκ τινων ἐνδείξεων ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Χαλκίδα πρὶν τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀφῆκε τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς του εἰς τὸν Θεόφραστον, ὅστις τὸν διεδέχθη καὶ εἰς τὸ Λύκειον. Τὴν διαθήκην του ἀναφέρει ὁ Διογένης Λαέρτιος καὶ ὁ Ἀθηναῖος· ἀλλὰ τὸ περιεργὸν καὶ τὸ παράδοξον εἶνε, ὡς παρατηρεῖ ὁρῶς ὁ Στὰρ, ὅτι ὁ φιλόσοφος δὲν μνημονεύει διόλου τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης του, διὰ τὴν ὁποίαν κατέβαλε τόσους κόπους καὶ ἐρευνας, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι αὐτὴ εἶνε ἀπλοῦν ἀπόσπασμα, ἐγγράφου τελειωτέρου. Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀναφέρει τὰς ἐπιγραφὰς τριχκοσίων σχεδὸν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους· τινὰ ἐκ τῶν σωζομένων δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸν κατάλογον αὐτὸν καὶ ἄλλα πάλιν λίαν ἀξιόλογα ἀπωλέσθησαν. Ἀς ἀναφέρω ἐκ τῶν μὴ σωζομένων τρία· λείπουσιν ὀκτὼ βιβλία ἀνατομικῶν περιγραφῶν μετὰ σχήματα, χωρὶς τῶν ὁποίων τοιοῦτου εἶδους συγγράμματα δὲν ἐννοοῦνται. β'. « Φυσικῶν κατὰ στοιχεῖον ὀκτὼ πρὸς τοῖς τριάκοντα. » τὸ ὁποῖον ἦτο συναγωγή διαφόρων φυσικῶν ἀντικειμένων καὶ κατ' ἀλφαριθμητικὴν τάξιν κατεστρωμένων, ἢ μετὰ ἄλλας λέξεις, λεξικὸν τῆς φυσικῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὰς ἰδιαιτέρας του παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας εἰς ἄλλα του συγγράμματα συνεκεφαλαιώσεν

ἢ τριτὴ ἀπώλεια οὗχ ἦτον εἶνε μεγάλη· ἦτο συλλογῆ τῶν πολιτειῶν ἑκατὸν πενήντα ὀκτὼ πόλεων, τὰς ὁποίας ὁ Ἀριστοτέλης συνήθροισε διὰ τὴν σύθεσιν τῆς πολιτικῆς του· διότι ἐκ τῆς συγκρίσεως ὄλων αὐτῶν τῶν συνταγμάτων ὑψώθη εἰς τὴν πολιτικὴν θεωρίαν, προσέτι καὶ ἡ ἱστορία ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν μεγάλως ἤθελε διαφωτισθῆ ἐξ αὐτῶν, ἐὰν ἐσώζοντο.

Περὶ τὸν κρίνω νὰ ἀναφέρω τὸν κατάλογον τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸν ὁποῖον δύνασθε νὰ ἀναγνώσθητε ἐν ἐκτάσει εἰς τὸν Διογένην τὸν Λαέρτιον. Θέλω δὲ περιορισθῆ μόνον νὰ δώσω ἰδέαν τινὰ τοῦ βαθυτάτου ἐγκυκλοπαιδικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον περιέχουσι. Τὰ πρῶτα βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματεύονται περὶ λογικῆς (ὄνομα τὸ ὁποῖον προέρχεται ἀπὸ τοὺς ἐρμηνευτὰς του) καὶ περὶ ψυχολογίας· καὶ ἦτο τῶ ὄντι πολλὰ φυσικὸν ἢ σπουδῆ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς νὰ προηγηθῆ πάσης ἄλλης, διότι χρησιμεύει ὡς βάσις εἰς ὅλας τὰς γνώσεις. Ἡ λογικὴ περιέχει τὴν πρώτην ἐκθεσιν τῶν περὶ συλλογισμοῦ κανόνων· μέθοδος διὰ τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ἂν τὸ συμπέρασμα συλλογισμοῦ τινος εἶναι ὀρθὸν ἢ ἐσφαλμένον. Ὁ Πλάτων μετεχειρίσθη τὸν συλλογισμόν εἰς τοὺς διαλόγους του, ἐνατίκτως οὕτως εἰπεῖν καὶ χωρὶς νὰ ἐκθέσῃ τὸν μηχανισμόν του. Πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης ἀνέλυσε τὸν λογισμόν τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τῶν λεπτοτέρων του μερῶν, διετύπωσε τοὺς νόμους του καὶ ἀνεκάλυψε τὸν συλλογισμόν, ὅστις εἶνε ἡ φυσικὴ πορεία τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας λεπτομερῶς ἀναλελυμένης.

Ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ πολιτικὴ του, τὰ οικονομικὰ του ἐπίσης στηρίζονται ἐπὶ τῆς πείρας. Ἡ πρώτη ἐπὶ τῆς σπουδῆς τοῦ ἀνθρώπου, αἱ ἄλλαι δὲ ἐπὶ τῆς συγκρίσεως τῶν νομοθεσιῶν καὶ γεγονότων. Εἰς τὴν μεταφυσικὴν του, τὴν ὁποίαν ὀνομάζει πρώτην φιλοσοφίαν, διαπραγματεύεται τὸ ὄν καθ' ὄν, ἤγουν αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, ἀνεξαρτήτως τῶν ἐν μέρει ἰδιοτήτων, κατὰ τὰς ὁποίας ἐν ἀντικείμενον διαφέρει τοῦ ἄλλου, τὰς πρῶτας ἀρχὰς τῆς φύσεως καὶ τοῦ λογισμοῦ, ἢ τὰς ἀροπάτας αἰτίας τῆς ὑπάρξεως καὶ γνώσεως, πραγμάτων ἀχωρίστων, κατὰ τὸν φιλόσοφον· διότι διὰ τῶν ἀπολύτων ἀρχῶν τῆς γνώσεως δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν καὶ τὰς τῆς ὑπάρξεως. Ἐνταῦθα ὁμοῦς ὁ Ἀριστοτέλης δεικνύεται σαφεινῶς εἴτε διὰ τὸ ἀφρημένον καὶ βαθὺ τῆς ὕλης, ἢ διὰ τὴν πύκνωσιν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν βραχυλογίαν, εἴτε διότι δὲν ἐπεξεργάσθη καλῶς τὰς ἰδέας τοῦ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θέματος καὶ ὡς ἐκ τοῦ προωροῦ θανάτου του δὲν ἐπρόφθασε

νά τὰς ἐπιθεωρήσῃ ὅπως συνέβη καὶ εἰς ἄλλα του βιβλία, εἰς ἃ ἐλλείπει τὸ εὐτακτον καὶ συνεχές. Οὐχ' ἦττον ὅμως ἡ μεταφυσικὴ αὐτῆ συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὴν ἐπιβροήν του ἐν ταῖς σχολείοις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Ἄς προσχωρήσωμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ τὴν φύσιν συγγραμμάτα του. Αὐτὰ σύγκεινται ἀπὸ 8 βιβλία τῆς κυρίως Φυσικῆς, 4 βιβλία περὶ Οὐρανοῦ, 1 περὶ Μετεωρολογίας, ὅπου λαλεῖ καὶ περὶ Μικρολογίας, 1 περὶ χρωμάτων, 1 περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τῶν σωμάτων, 10 περὶ ἱστορίας ζώων, περὶ τῆς ὁποίας ἔλεγεν ὁ Κύνιε, δὲν δύναμαι νὰ ἀναγνώσω αὐτὴν χωρὶς νὰ καταληφθῶ ἀπὸ θαυμασμόν καὶ ἐκπλήξιν. Ἄδύνατον εἶνε νὰ φαντασθῇ τις πῶς εἰς ἀνθρώπος ἠδυνήθη γὰρ συλλέξῃ καὶ συγκρίνῃ ἀπειράριθμα γεγονότα, τὰ ὁποῖα προϋποθέτουσιν οἱ ἐν τῷ συγγραμμάτι περιεχόμενοι πολυαίθμιοι κανόνες καὶ ἀφορισμοί, 4 περὶ μορίων αὐτῶν, 1 περὶ τῶν μέσων τῆς πορείας, 2 περὶ γενέσεως ζώων, καὶ ἄλλαι περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως. Εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ διάφορα συγγραμμάτα μεταχειρίζεται πάντοτε τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἐποῖαν εἰς τὴν ποιητικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν του ὄλαι αἱ γενικαὶ του προτάσεις εἰσὶν ἐπαγωγαί, ἐξαγόμεναι ἀπὸ τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν σύγκρισιν τῶν καθ' ἕκαστα. Οὐδέποτε θέτει οἰονδήποτε κανόνα ἐκ τῶν προτέρων ἡ χάριν λόγου, ἐὰν προτίθεται νὰ σπουδάσῃ τὴν ἐπιστήμην τῶν σχέσεων τῶν πολιτῶν μετὰ τῆς κυβερνήσεώς των, διὰ νὰ καταστήσῃ τὴν πολιτικὴν θεωρίαν, συμβουλευέται τὴν πείραν, συνάξει καὶ συγκρίνει τὰ συντάγματα 158 πολιτειῶν τῆς ἐποχῆς του. Προσέτι ἡ μέθοδός του αὐτῆ ἦτο συνέπεια τῆς ἐπὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἰδεῶν θεωρίας του, εἰς τὰς ὁποίας δίδει πηγὴν ὅλως ἀνθρωπίνην. Διότι ὁ Πλάτων παραδέχεται ὅτι ὄλαι αἱ γενικαὶ ἰδέαι εἶνε αὐθύπαρτοι, ἤγουν, ὡς ἀναφέρει Διογ. ὁ Λαέρτ. κατὰ Πλάτωνα εἰν τῇ φύσει τὰς ἰδέας ἰστέναι καθάπερ παραδείγματα· τὰ δ' ἄλλα ταύταις ἐοικέναι, τούτων ὁμοιώματα καθεστῶτα καὶ εἶνε ἔμφυτοι εἰς τὸν ἀνθρώπον· διότι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ τὰς εἶχεν, ὅταν ἦτο ἠνωμένη μετὰ τοῦ Θεοῦ ὅθεν ὄλαι αἱ γενικαὶ ἀλήθειαι, τὰς ὁποίας φρονεῖ ὅτι ἀνευρίσκει, δὲν εἶνε ἄλλο εἰμὴ ἀνάμνησις τῶν προτέρων του γνώσεων. Ἐντεῦθεν προκύπτει ὅτι τὰ αἰσθητικὰ εἶνε ἀνωφελῆ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων καὶ ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτῶν εὐκόλυνει τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἰδεῶν, τὰς ὁποίας ὁ ἀνθρώπος ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἴδου αἱ λέξεις αὐταὶ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Φαίδωνι ἀκολουγεῖται δὲ γέ περ τότε κάλλιστα, ὅταν μὴδὲν αὐτὴν παρακῆ, μῆτε ἀκοῆ, μῆτε ὄψις, μῆτε ἀλγηδῶν, μῆτε τις

ἠδονή, ἀλλ' ὅτε μάλιστα αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίγνεται, ἔδωκα χαίρειν τὸ σῶμα καὶ καθ' ὅσον δύναται μὴ κοινοῦσθαι αὐτῷ μὴδ' ἀπτομένη, ὀρέγεται τοῦ ὄντος». Καὶ παρακατῶν ἀρ' οὖν ἐκεῖνος ἀν σκοπῇ καθαρώτατα, ὅστις ὅτι μάλιστα αὐτῇ τῇ διανοίᾳ τοῖ ἐφ' ἕκαστον, μῆτε τὴν ὄψιν παρατιθέμενος ἐν τῷ διανοεῖσθαι, μῆτε τινὰ ἄλλην αἰσθησὶν ἐφέλικων μὴδὲ μίαν μετὰ τοῦ λογισμοῦ, ἀλλ' αὐτὴ καθ' αὐτὴν εἰλικρινεῖ τῇ διανοίᾳ χρώμενος αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἰλικρινὲς ἕκαστον ἐπιχειρεῖ θηρεύειν τῶν ὄντων, ἀπαλλαγὴν ὅτι μάλιστα ὀφθαλμῶν τε καὶ ὠτων καὶ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ξύμπαντος τοῦ σώματος, ὡς παράττοντος καὶ οὐκ ἐῶντος τὴν ψυχὴν κτήσασθαι ἀλήθειάν τε καὶ φρόνησιν, ὅταν κοινῶν. » Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως ἐφρονεῖ τὰ ἐναντία λαμβάνει δ' ἀρχὴν ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἔμφυτοι ἰδέαι, ὅτι τὸ θεῖον κατέχει ὅλας τὰς γενικὰς ἰδέας, ὁ ἀνθρώπος ὅμως δὲν δύναται νὰ τὰς ἀποκτήσῃ εἰμὴ ἐξ ἀφαιρέσεως, δηλ. συγκρίνων τὰ καθ' ἕκαστα νὰ διακρίνῃ τὸ μετὰ αὐτῶν κοινὸν ἢ ἴδιον καὶ ἐπειδὴ τὰ διάφορα γεγονότα δὲν εἰσέμπονται εἰς τὸν νοῦν εἰμὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων, συμπεραίνει εὐλόγως ὅτι ἡ ἐνέργεια αὐτῶν ἢ ἡ παρατήρησις εἶνε ἡ ἀληθὴς πηγὴ πάσης γνώσεως. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἀρχὴ, τὴν ὁποῖαν ὁ Ἀριστοτέλης ἔθεσεν εἰς τὴν λογικὴν του καὶ ἐφήμοσεν εἰς ὅλα του τὰ ἔργα, εἶναι ὁ κύριος καὶ ἰδιαίτατος χαρακτήρ τῆς φιλοσοφίας του. Ὁλίγος καιρὸς εἶναι ἀφ' ὅτου ὁ Ἀριστοτέλης ἔλαβε τὴν ἀνήκουσαν θέσιν ἐν φιλοσοφίᾳ, χάρις εἰς τὸν Κάντιον, Ἐγελ καὶ Brandis, καὶ ἐν Γαλλίᾳ εἰς τὸν Κουζίνον, ἀφ' οὗ ἐπιμελῶς ἐμελετήθη καὶ ἐγνωρίσθη. Πολυεῖδῃ τοιαῦτα ἔργα ἐπεχειρήσθησαν ὑπὸ διαφόρων εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν θεωροῦσι πλέον τὸν Ἀριστοτέλην ὡς χρησμόν, ἀλλὰ γνωρίζουσι πόσον ὠφέλησε τὴν ἀνθρώπινον διάνοιαν καὶ μετὰ αὐτῶν ὄλων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἡ νῦν ἱστορικὴ περιέργεια ζητεῖ νὰ ἐνοήσῃ, εἰς τοῦτο τὸ σύστημα καταβάλλει καὶ δικαίως τὴν περισσοτέραν προσοχὴν καὶ πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ἡ σύγχρονος φιλοσοφία θέλει ὠφεληθῆ ἀπὸ τὴν ἐρευναν αὐτὴν οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἡ ἱστορία τῆς ἀπὸ τοῦ περιπάτου φιλοσοφίας δὲν εἶναι μόνον ἱστορία τοῦ παρελθόντος τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τῆς παρούσης αὐτοῦ καταστάσεως. Ὅθεν καρπούμεθα μεγάλως ἐκ τῆς μελέτης τῶν συγγραμμάτων τοῦ περικλεοῦς Σταγειρίτου. Καὶ περὶ αὐτῶν τὸν λόγον προσθέτω ὅτι ἔργον εὐλαβές, οὕτως εἰπεῖν, πράττομεν γνωρίζοντες τί ὀφείλομεν εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν ἄνδρα.